

УДК 378.147:351.862–051]:005.21

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/55-2-42>

Катерина ПАСИНЧУК,

orcid.org/0000-0002-3393-7663

кандидат педагогічних наук,

доцент кафедри управління у сфері цивільного захисту

Черкаського інституту пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля

Національного університету цивільного захисту України

(Черкаси, Україна) pasynchukk@gmail.com

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ЯК ФАКТОРИ ФОРМУВАННЯ СТРАТЕГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ОПЕРАТИВНО-РЯТУВАЛЬНОЇ СЛУЖБИ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ

Встановлено, що успішність професійної діяльності майбутніх фахівців оперативно-рятувальної служби цивільного захисту пов'язана з особливостями підготовки майбутніх фахівців до яких відноситься імперативно-правове регулювання взаємин учасників освітнього процесу відповідно до Статуту, єдиноначальність і беззаперечне підпорядкування наказам, декларативність у спілкуванні).

Визначено тлумачення поняття «організаційно-педагогічні умови формування стратегічної компетентності майбутніх фахівців оперативно-рятувальної служби цивільного захисту» як сукупність чинників, які створюють певне середовище, що прискорює процеси розвитку досліджуваного феномена, впливає на його динаміку і кінцеві результати в процесі професійної підготовки.

З'ясовано, що важливими умовами формування стратегічної компетентності майбутніх фахівців є: розвиток орієнтації на соціально значущі цінності, вміння визначати стратегічні цілі; розширення наявного обсягу знань майбутніх фахівців щодо стратегічної компетентності в процесі групової і самостійної навчальної діяльності; спрямування професійної підготовки майбутніх фахівців на формування індивідуальних стратегій освітньо-професійної діяльності в процесі квазіпрофесійної діяльності; створення рефлексивного освітнього середовища на всіх етапах розвитку їхньої стратегічної компетентності.

Запропоновано тлумачення процесу формування стратегічної компетентності майбутніх фахівців оперативно-рятувальної служби цивільного захисту, який передбачає розвиток їхніх здатностей до планування власної діяльності з метою досягнення поставленої мети; виконання спланованих дій і операцій та їх об'єктивну оцінку, опанування індивідуальними стратегіями майбутньої професійної діяльності в динамічних і нестабільних умовах життя сучасного соціуму.

Встановлено, що ефективне функціонування моделі формування стратегічної компетентності майбутніх фахівців досягається завдяки : побудові освітнього процесу на основі визначеного теоретико-методологічного підґрунтя й методичних передумов; вдалому комбінуванню форм, методів і засобів навчання; грамотному конструюванню змісту навчання з урахуванням відповідних організаційно-педагогічних умов.

Ключові слова: *організаційно-педагогічні умови, стратегічна компетентність, модель, міжпредметні зв'язки, самоменеджмент, квазіуправлінська діяльність, майбутні фахівці оперативно-рятувальної служби цивільного захисту.*

Catherine PASYNCHUK,

orcid.org/0000-0002-3393-7663

Candidate of Pedagogical Sciences,

Assistant Professor at the Department Department of Management in the Field of Civil Defence Work

Cherkasy Fire Institute named after the Heroes of Chernobyl of National University of Civil Defence of Ukraine

(Cherkasy, Ukraine) pasynchukk@gmail.com

ORGANIZATIONAL AND PEDAGOGICAL CONDITIONS AS FACTORS OF FORMATION OF STRATEGIC COMPETENCE OF FUTURE SPECIALISTS OF THE OPERATIONAL AND RESCUE CIVIL PROTECTION SERVICE

It has been established that successful professional activity of future specialists of the operational and rescue Civil Protection Service is dependent on the peculiarities of training future specialists, which includes mandatory legal regulation of relations between participants in the educational process in accordance with the Charter; unity of command and undisputed submission to orders, declarative communication).

The interpretation of the concept is presented as «organizational and pedagogical conditions for the formation of strategic competence of future specialists of the operational and rescue Civil Protection Service» and is defined as a set

of parameters creating a certain environment with the main function to accelerate the development of the phenomenon under study, affects its dynamics and final results in the process of professional training.

It has been found out that important conditions for the formation of strategic competence of future specialists are: the development of orientation to socially significant values, the ability to determine strategic goals; expansion of the available level of knowledge of future specialists as for strategic competence in the process of group and independent educational activities; the direction of professional training of future specialists to the formation of individual strategies of educational and professional activities in the process of quasi-professional activities; the creation of a reflexive educational environment at all stages of the development of their strategic competence.

The process of formation of the strategic competence of future specialists of the operational and rescue Civil Protection Service has been clarified. It has been estimated that it develops their organizational abilities in goal achievements; performs planned actions and operations and their objective assessment, helps to master individual strategies for future professional activities in dynamic and unstable living conditions of modern society.

The material clearly demonstrates that the effective functioning of the model of formation of strategic competence of future specialists is achieved due to the following: the organization of the educational process on the basis of a certain theoretical and methodological background; a successful combination of forms, methods and means of training; relevant planning of the syllabus of training where the appropriate organizational and pedagogical conditions are taken into account.

Key words: *organizational and pedagogical conditions, strategic competency, model, interdisciplinary connections, self management, quasi management activity, future specialists of the operational and rescue service of civil protection.*

Постановка проблеми. Зміна філософії вищої освіти, перехід до компетентної освіти та її орієнтація на гуманістичні цінності зумовлюють переосмислення цінностей і цілей професійної підготовки фахівців для ДСНС України, уточнення завдань і змісту їхньої підготовки, обґрунтування і впровадження в навчальний процес суб'єктно-діяльнісних, ситуаційно-контекстних і проблемних методів, методик і технологій навчання. Зміни, модернізація, оновлення та вдосконалення мають стосуватися всіх компонентів професійної підготовки майбутніх фахівців і відобразитися насамперед у діяльності її суб'єктів. Водночас, слід підкреслити, що така робота повинна мати системний характер і охоплювати всі ланки управління в закладі вищої освіти ДСНС України, оскільки вона насамперед організаційно-управлінська. Особливостями системи професійної підготовки майбутніх фахівців оперативно-рятувальної служби цивільного захисту виступають: імперативно-правове регулювання взаємин учасників освітнього процесу відповідно до Статуту, єдиноначальність і беззаперечне підпорядкування наказам, декларативність у спілкуванні. Одним із важливих напрямів роботи у професійній підготовці майбутніх фахівців в закладах вищої освіти ДСНС України є формування у них стратегічної компетентності.

Формування стратегічної компетентності майбутніх фахівців оперативно-рятувальної служби цивільного захисту (ОРС ЦЗ) передбачає розвиток їхніх здатностей до планування власної діяльності з метою досягнення поставленої мети; виконання спланованих дій і операцій та їх об'єктивну оцінку, опанування індивідуальними стратегіями майбутньої професійної діяльності в динамічних і нестабільних умовах життя сучасного соціуму (Пасинчук, 2020: 152).

Ефективне функціонування моделі формування стратегічної компетентності майбутніх фахівців оперативно-рятувальної служби цивільного захисту досягається завдяки: побудові освітнього процесу на основі визначеного теоретико-методологічного підґрунтя й методичних передумов; вдалому комбінуванню форм, методів і засобів навчання; грамотному конструюванню змісту навчання з урахуванням відповідних організаційно-педагогічних умов.

Аналіз досліджень і публікацій. У сучасній вітчизняній педагогіці стратегії навчання розглядаються І. Задорожною, А. Галла, Т. Косою, О. Шапран, Ю. Шапраном та ін. Шляхи, форми, методи і засоби формування стратегічної компетентності фахівців різних професій досліджено у працях І. Потюк, В. Рябоконт, О. Шапран, Н. Щерби, R. Horwath, S. Rich, та ін. Детально аналізують питання, що стосуються розкриття педагогічних умов в навчальному процесі А. Алексюк, А. Аюрзанайн, Г. Голубова, Р. Гурова, А. Зубко, В. Манько, Ю. Панімаш, О. Пехота, П. Підкасистий, О. Федорова, Б. Чижевський.

Однак, проблема формування стратегічної компетентності майбутніх фахівців ОРС ЦЗ як педагогічного явища ще не була предметом цілісних наукових досліджень. Новизна означеної проблематики характеризує її актуальність у процесі підготовки майбутніх фахівців ОРС ЦЗ.

Мета статті – розкрити сутність організаційно-педагогічних умов формування стратегічної компетентності майбутніх фахівців ОРС ЦЗ у процесі професійної підготовки.

Виклад основного матеріалу. Організаційно-педагогічні умови – сукупність факторів, що забезпечують регулювання, взаємодію об'єктів і явищ педагогічного процесу для досягнення

поставленої мети, вдосконалюють міжособистісні стосунки учасників педагогічного процесу для вирішення конкретних дидактичних завдань, сприяють активізації навчально-пізнавальної діяльності майбутніх фахівців, їхньої самостійності, ініціативності, професійного інтересу. Організаційно-педагогічні умови є різновидом педагогічних умов, які залежать від особливостей організації навчально-виховного процесу.

Б. Чижевський вказує, що організаційно-педагогічні умови відображають функціональну залежність суттєвих компонентів педагогічного явища від комплексу об'єктів (речей, їх станів, процесів, взаємодій) у різних проявах (Чижевський, 1996: 82).

Розглядаючи категорію «педагогічні умови» в контексті формування стратегічної компетентності майбутніх фахівців ОРС ЦЗ, ми визначаємо педагогічні умови як фактори, які є взаємозалежними, складають в сукупності найбільш оптимальне середовище для засвоєння вмінь та навичок та впливають на якість та ефективність цього процесу, а також на адекватність стосовно поставлених цілей та завдань (Пасинчук, 2020: 39).

З позиції нашого дослідження доречно визначити поняття «організаційно-педагогічні умови» як сукупність об'єктивних можливостей, обставин та заходів, що супроводжують освітній процес, певним чином структурованих і спрямованих на досягнення найкращих результатів поставленої мети (К. Бабанський, В. Зверев, В. Краєвський, В. Ледньов, В. Ляудіс).

Дефініція «організаційно-педагогічні умови» охоплює компоненти, пов'язані з організацією навчально-виховного процесу, складовими якого є цілі навчання, методи, форми і засоби, а також взаємозалежна навчальна діяльність викладача та майбутнього фахівця. Вони повинні віддзеркалювати структуру формування стратегічної компетентності майбутніх фахівців ОРС ЦЗ (Панімаш, 1919: 112).

Виходячи з викладеного, ми визначаємо організаційно-педагогічні умови як особливості організації навчально-виховного процесу, що детермінують результати виховання, освіти та розвитку людини і об'єктивно забезпечують можливість їх досягнення (Пасинчук, 2020: 42).

Можна визначити оптимальні організаційно-педагогічні умови для майбутніх фахівців ОРС ЦЗ в процесі професійної підготовки: організаційне забезпечення формування стратегічної компетентності майбутніх фахівців ОРС ЦЗ; забезпечення міждисциплінарних зв'язків між усіма циклами навчальних дисциплін; цілеспрямоване управління викладачами навчально-пізнавальною діяльністю

майбутніх фахівців на всіх видах занять і етапах професійної підготовки з урахуванням потенційних можливостей самоменеджменту майбутніх фахівців у навчальній діяльності; організація квазіуправлінської діяльності майбутніх фахівців; цілеспрямоване формування праксиологічної (практично-функціональної) складової стратегічної компетентності майбутніх фахівців ОРС ЦЗ в процесі навчання; створення сучасної інфраструктури та навчальної матеріально-технічної бази професійної підготовки майбутніх фахівців.

Організаційне забезпечення стратегічної компетентності майбутніх фахівців ОРС ЦЗ в процесі професійної підготовки є інтегральним результатом професійної, спеціальної та стратегічної підготовки, необхідна координаційна робота на рівні закладу вищої освіти, відповідних факультетів і кафедр, служб забезпечення навчального процесу. Особливо ця проблема актуальна для військових та інших спеціалізованих закладів вищої освіти, в яких відбувається цілеспрямована стратегічна підготовка майбутніх фахівців ОРС ЦЗ.

Усвідомлення цієї проблеми та її розв'язання передбачають управління процесом формування стратегічної компетентності, що являє собою сукупність безперервних і взаємозумовлених управлінських дій, процедур і заходів – стимульно-мотивувальних, проектувально-моделювальних, планувальних, організаційних, інформаційно-методичних, контрольно-оцінювальних і діагностико-коригувальних у навчально-виховному процесі, спрямованих на організаційне забезпечення формування стратегічної компетентності майбутніх фахівців ОРС ЦЗ в процесі професійної підготовки. Такі заходи мають відбуватися згідно з основними законами та принципами управління освітніми системами, що передбачає комплекс організаційно-педагогічних заходів на рівні реалізації управлінських функцій суб'єктами управління у закладах вищої освіти : мотивувальної, планувальної, організаційної, інформаційно-методичної, контрольно-оцінювальної, діагностично-коригувальної; різних адміністративних рівнях – ректорату, деканатів (факультетів), кафедр і викладачів різних навчальних дисциплін; на різних площинах – цільово-мотиваційному, організаційному, змістовному, діяльнісному, інформаційно-методичному, забезпечувальному, матеріально-технічному; на суб'єктному рівні – формування здатності та готовності всіх суб'єктів навчально-виховного процесу (насамперед викладачів і майбутніх фахівців) до цілеспрямованого формування стратегічної компетентності. Реалізація цієї системної умови передбачає використання

низки інших педагогічних умов – забезпечення міждисциплінарних зв'язків між всіма циклами навчальних дисциплін; цілеспрямоване управління викладачами навчально-пізнавальною діяльністю майбутніх фахівців на всіх видах занять і етапах професійної підготовки з урахуванням потенційних можливостей самоменеджменту майбутніх фахівців у навчальній діяльності; організація квазіуправлінської діяльності майбутніх фахівців; цілеспрямоване формування праксиологічної (практично-функціональної) складової управлінської компетентності в процесі практичного навчання майбутніх фахівців; створення сучасної інфраструктури та навчальної матеріально-технічної бази професійної підготовки майбутніх фахівців оперативно-рятувальної служби цивільного захисту.

Для реалізації основних правил цих принципів ситуації формування стратегічної компетентності в процесі квазіуправлінської діяльності майбутніх фахівців ОРС ЦЗ можна класифікувати на такі види: ситуації, які орієнтовані на формування цінностей, мотивів і професійної етики майбутньої діяльності в підрозділах ДСНС України; ситуації – на опанування та закріплення теоретичних і практичних знань, необхідних у майбутньому для службової діяльності; ситуації – на закріплення і розвиток практичних навичок, умінь і здатностей, які необхідні для реалізації в майбутньому стратегічних компетенцій; ситуації – на формування практичного мислення як суб'єкта управління в підрозділах ДСНС України; ситуації – на формування професійно важливих якостей суб'єкта управління, серед яких інтегральною є професійна суб'єктність; ситуації – на загартовування емоційно-вольової сфери майбутніх фахівців ОРС ЦЗ як управлінців в екстремальних умовах діяльності; комплексні ситуації – на забезпечення системного формування основних компонентів стратегічної компетентності майбутніх фахівців.

Означені вище складові увійшли до моделі формування стратегічної компетентності майбутніх фахівців ОРС ЦЗ в процесі професійної підготовки.

Нами було виокремлено чотири педагогічних умови формування стратегічної компетентності майбутніх фахівців ОРС ЦЗ в процесі професійної підготовки, а саме:

1) розвиток у процесі професійної підготовки майбутніх фахівців ОРС ЦЗ орієнтації на соціально значущі цінності, уміння визначати стратегічні цілі;

2) розширення наявного обсягу знань майбутніх фахівців ОРС ЦЗ щодо стратегічної компетентності в процесі групової і самостійної навчальної діяльності;

3) спрямування професійної підготовки майбутніх фахівців ОРС ЦЗ на формування індивідуальних стратегій освітньо-професійної діяльності в процесі квазіпрофесійної діяльності;

4) створення рефлексивного освітнього середовища для майбутніх фахівців оперативно-рятувальної служби цивільного захисту на всіх етапах розвитку їхньої стратегічної компетентності (Пасинчук, 2020: 45).

Виділені педагогічні умови в сукупності забезпечували існування й функціонування інноваційного освітнього середовища ЗВО, в якому навчалися майбутні фахівці. Окреслені педагогічні умови пропонуємо впроваджувати в практику роботи ЗВО, які готують майбутніх фахівців оперативно-рятувальної сфери цивільного захисту, в три етапи: ціннісно-цільовий (розвиток ціннісно-мотиваційної сфери майбутніх фахівців ОРС ЦЗ, уміння визначати стратегічні цілі); навчально-квазіпрофесійний (розширення знань майбутніх фахівців ОРС ЦЗ щодо стратегічної компетентності, розвиток організаційно-гностичних і комунікативних умінь і навичок у процесі квазіпрофесійної діяльності); рефлексивно-релаксуючий (рефлексивне осмислення, напруження та розслаблення учасників освітнього процесу).

На всіх етапах розвивальної програми формування стратегічної компетентності майбутніх фахівців ОРС ЦЗ пропонуємо використовувати комплекс різних навчальних (метакогнітивні, когнітивні) і комунікативних (компенсаторні, соціальні, афективні) стратегій, а також стратегій прямого навчання (міні-лекції, повідомлення, виступи із мультимедійними презентаціями), непрямого навчання (кейс-стаді, інтерактивні методи, дискусії, диспути; обговорення різних проблем), взаємодіючого навчання (інтерактивні методи: мозкова атака, дебати, інтерв'ю, дискусія, рольові та ділові ігри; тренінгові й рефлексивні техніки), незалежного навчання (індивідуальне цілепокладання, планування й організація навчального процесу, самостійне виконання творчих робіт, домашніх завдань, навчальних проєктів, ведення стратегічних щоденників), стратегії постановки цілей тощо.

У заключному блоці моделі формування стратегічної компетентності майбутніх фахівців ОРС ЦЗ в процесі професійної підготовки – оцінно-результативному подано структурні компоненти, показники і рівні досліджуваного феномена.

До структури стратегічної компетентності майбутніх фахівців ОРС ЦЗ віднесено ціннісно-мотиваційний компонент, що визначає ціннісні орієнтації майбутніх фахівців ОРС ЦЗ,

володіння стратегіями досягнення цілей; стратегічно-інформаційний компонент, який відображає розуміння сутності стратегії та проявів стратегічної компетентності; стилі збору сучасної інформації на основі володіння мисленнєвими операціями (аналіз, синтез, абстрагування, конкретизація, порівняння, систематизація, узагальнення); операційно-дійовий компонент, що включає формування різних вмінь: організаційно-гностичних – вміння планувати, організувати і аналізувати власну навчальну діяльність, вміння добирати ефективні стратегії і тактики навчання; комунікативних – прогнозувати наслідки власних висловлювань та вчасно корегувати їх, вміння дискутувати, відстоювати власну точку зору в конфліктній ситуації; розвиток індивідуальної освітньо-професійної стратегії кожного курсанта; рефлексивно-афективний компонент, який передбачає здатність майбутнього фахівця до самоаналізу та адекватної самооцінки, самовираження власної індивідуальності (Носко, 1916: 378).

Різні прояви показників стратегічної компетентності майбутніх фахівців оперативно-рятувальної служби цивільного захисту знайшли висвітлення у її рівнях, а саме:

– високий рівень (творчий) – усвідомлення цінностей професійної діяльності, володіння стратегіями досягнення цілей; розуміння сутності стратегії та проявів стратегічної компетентності, превалювання абстрактно-послідовного або абстрактно-довільного стилів засвоєння інформації; сформованість організаційно-гностичних і комунікативних умінь, орієнтація на творчу індивідуальну стратегію; здатність до самоаналізу та адекватної самооцінки, самовираження власної індивідуальності;

– середній рівень (продуктивний) – епізодичне усвідомлення цінностей професійної діяльності, не достатнє володіння стратегіями досягнення цілей; фрагментарне розуміння сутності стратегії та проявів стратегічної компетентності; превалювання конкретно-послідовного стилю засвоєння інформації, часткова сформованість

організаційно-гностичних і комунікативних умінь, орієнтація на продуктивну або універсальну індивідуальну стратегію; відносна здатність до самоаналізу та адекватної самооцінки, самовираження власної індивідуальності;

– низький рівень (репродуктивний) – інтуїтивне усвідомлення цінностей професійної діяльності, епізодичне володіння стратегіями досягнення цілей; нерозуміння сутності стратегії та проявів стратегічної компетентності, превалювання конкретно-довільного стилю засвоєння інформації; не сформованість організаційно-гностичних і комунікативних умінь, орієнтація на репродуктивну або інтуїтивну індивідуальну стратегію; не розвинута здатність до самоаналізу та адекватної самооцінки, самовираження власної індивідуальності (Пасинчук, 2020: 155).

Висновки. Таким чином, у професійно орієнтованих навчальних ситуаціях має відбуватися, як правило, актуалізація міждисциплінарних професійних знань, навичок, умінь і здатностей та їх систематизація і закріплення, водночас процес вирішення квазіуправлінських завдань має сприяти закріпленню мотивації навчальної та майбутньої управлінської діяльності, формувати професійно важливі якості та практичне мислення професіонала, навчати регулювати свої емоційно-вольові процеси. Розроблена модель формування стратегічної компетентності майбутніх фахівців оперативно-рятувальної служби цивільного захисту в процесі професійної підготовки складається із трьох блоків: теоретико-методологічного, організаційно-стратегічного, оцінно-результативного. Між цими блоками моделі встановлено зв'язки, що надали можливість розглядати її як цілісний процес формування стратегічної компетентності майбутніх фахівців оперативно-рятувальних служб цивільного захисту як певного еталону.

Організаційно-педагогічні умови в процесі навчальної діяльності дають змогу орієнтуватися на співробітництво між суб'єктами освітнього процесу, розвиток особистісного потенціалу, активну позицію особистості до навчання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Носко Л. А. Рефлексивне освітнє середовище як засіб професійного становлення майбутніх психологів. «Young Scientist». 2016. № 7 (34). С. 377–380.
2. Панімаш Ю. В. Педагогічні умови формування готовності до управлінської діяльності майбутніх фахівців оперативно-рятувальної служби цивільного захисту засобами інтерактивного навчання. Вісник Черкаського університету. Серія: Педагогічні науки. 2019. № 2. С. 111–119.
3. Пасинчук К. А. Особливості формування стратегічної компетентності майбутніх фахівців. *Сучасна українська освіта: стратегії та технології навчання молоді і дорослих: Збірник наукових праць*. VII Міжнарод. науково-практ. інтернет-конф. Переяслав. 2020. С. 152–155.

4. Пасинчук К. А. Педагогічні умови формування стратегічної компетентності майбутніх фахівців оперативно-рятувальної служби цивільного захисту в процесі професійної підготовки. *Науковий вісник Нац. ун-ту «Чернігівський колегіум»*. Серія: Педагогіка. 2020. № 4. С. 38–49.

5. Чижевський Б.Г. Організаційно-педагогічні умови становлення ліцеїв в Україні. Київ: Інститут педагогіки АПН України, 1996. 249 с.

REFERENCES

1. Nosko L. A. Refleksyvne osvittie seredovyshe yak zasib profesiinoho stanovlennia maibutnikh psykholohiv. [Reflective educational environment as a mean of professional formation of future psychologists]. «Young Scientist». 2016. No.7 (34). pp. 377–380. [in Ukrainian].

2. Panimash Yu. V. Pedagogichni umovy formuvannia hotovnosti do upravlinskoj diialnosti maibutnikh fakhivtsiv operativno-riatuvальноj sluzhby tsyvilnoho zakhystu zasobamy interaktyvnoho navchannia. [Pedagogical conditions of formation of readiness for management activity of future experts of operational and rescue service of civil protection by means of interactive training]. *Visnyk Cherkaskoho universytetu. Serii: Pedagogichni nauky*. 2019. No.2. pp. 111-119. [in Ukrainian].

3. Pasynchuk K. A. Osoblyvosti formuvannia stratehichnoi kompetentnosti maibutnikh fakhivtsiv. [Features of formation of strategic competence of future specialists]. *Suchasna ukrainska osvita: stratehii ta tekhnolohii navchannia molodi i doroslykh: Zbirnyk naukovykh prats. VII Mizhnarod. naukovo-prakt. internet-konf. Pereiaslav*. 2020. pp. 152–155. [in Ukrainian].

4. Pasynchuk K. A. Pedagogichni umovi formuvannia stratehichnoi kompetentnosti maibutnikh fakhivtsiv operativno-riatuvальноj sluzhby tsyvilnoho zakhystu v protsesi profesiinoy pidhotovky. [Pedagogical conditions for the formation of strategic competence of future specialists of the operational and rescue Civil Protection Service in the process of professional training]. *Naukovyi visnyk Nats. un-tu «Chernihivskiy kolehium»*. Serii: Pedagogika. 2020. No. 4. pp. 38–49. [in Ukrainian].

5. Chyzhevskiy B. H. Orhanizatsiino-pedahohichni umovy stanovlennia litseiv v Ukraini. [Organizational and pedagogical conditions for the formation of lyceums in Ukraine.]. Kyiv: Instytut pedahohiky APN Ukrainy. 1996. 249 p. [in Ukrainian].